

องค์ประกอบความสุขของผู้สูงอายุในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ:
พลวัตการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในกระแสโลกาภิวัตน์¹
Happiness Elements of Elders in Rural Northeast,
Thailand: Dynamic of Social Change in Globalization Era

รักชนก ชำนาญมาก², ดุษฎี อายุวัฒน์³ และ วณิชชา ณรงค์ชัย⁴

Rukchanok Chumnankmak², Dusadee Ayuwat³ and Wanichcha Narongchai⁴

²ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง

²The Center for Research on Plurality in the Mekong Region (CERP)

^{2,3,4}อาจารย์ประจำกลุ่มวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขาวิชาสังคมศาสตร์

^{2,3,4}Lecturer, Division of Sociology and Anthropology, Department of Social Sciences

^{2,3,4}ศูนย์บริการแรงงานและการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ

^{2,3,4}Labour and International Migration Service Center

^{2,3,4}คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

^{2,3,4}Faculty of Humanities and Social Sciences

^{2,3,4}มหาวิทยาลัยขอนแก่น

^{2,3,4}Khon Kaen University

บทคัดย่อ

สถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุประชากรนำไปสู่ภาวะสังคมผู้สูงอายุที่ประเทศไทยกำลังเผชิญในศตวรรษที่ 21 และในปี พ.ศ. 2573 ประเทศไทยจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ เพื่อให้กระบวนการพัฒนาผู้สูงอายุเป็นไปอย่างมี

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิจัยเรื่อง ความสุขในชีวิตของผู้สูงอายุภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย (Life Happiness of Elderly People in the Northeast, Thailand) สนับสนุนการวิจัยโดย โครงการจากคณะกรรมการดำเนินงานจัดสรรทุนวิจัยแบบบูรณาการประเภทกำหนดกลุ่มเรื่องประจำปี 2560 ของกองบริหารงานวิจัย สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ประสิทธิภาพ สามารถดำรงชีวิตอย่างมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี และมีความมั่นคง ใช้ชีวิตอย่างมีความสุขท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างครอบครัว โครงสร้างทางสังคม ภายใต้การปฏิบัติการทางสังคมของผู้สูงอายุ งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาองค์ประกอบความสุขของผู้สูงอายุในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภายใต้พลวัตการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในกระแสโลกาภิวัตน์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยจำแนกหน่วยการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ระดับ คือหน่วยวิเคราะห์ในระดับปัจเจกบุคคลและระดับชุมชน ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่เขตชนบทจำนวน 18 ราย ครอบคลุมทุกกลุ่มอายุ พื้นที่วิจัยคือ หมู่บ้านโหล อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดชัยภูมิ ที่มีสัดส่วนผู้สูงอายุสูงเป็นอันดับต้นๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีแนวทางการสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือน มิถุนายน – ตุลาคม 2560 และวิเคราะห์ข้อมูลองค์ประกอบความสุขของผู้สูงอายุโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการวิเคราะห์พบว่า ผู้สูงอายุในชุมชนโหลมีความเป็นอยู่ที่ดีตามสภาพความเป็นอยู่ของครอบครัว มีความสุขกับวิถีชีวิต โดยจำแนกองค์ประกอบความสุขได้ 4 องค์ประกอบ ได้แก่ ด้านครอบครัวดี คือ การมีลูกหลานคอยดูแล มีการติดตามความเป็นอยู่ของกันและกัน โดยผู้สูงอายุจะคอยถามไถ่และให้กำลังใจลูกหลานตลอดเวลา ด้านสุขภาพดีคือการที่ผู้สูงอายุมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ รวมทั้งสามารถช่วยเหลืองานบ้านของครอบครัวได้ และสามารถเข้าถึงระบบการรักษาพยาบาลได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ด้านเศรษฐกิจดี หมายถึงการที่ผู้สูงอายุมีอาชีพและมีรายได้จากแหล่งต่างๆ ทั้งจากการประกอบอาชีพ จากเงินส่งกลับของลูก และจากเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ และด้านสังคมดีคือ ผู้สูงอายุรู้สึกถึงความปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สิน มีกิจกรรมทางสังคมร่วมกับชุมชนเพื่อผ่อนคลายความเครียด ได้เข้าวัดทำบุญ และได้เข้าร่วมกิจกรรมที่เล็งเห็นถึงความสำคัญของผู้สูงอายุ

คำสำคัญ: ผู้สูงอายุ องค์ประกอบความสุข โลกาภิวัตน์ ชนบท

Abstract

Changes in population's ages in Thai society is now leading to aging society in the country in the 21st century. In the year of 2030, Thailand will have completely entered the aged society. In order to make effective the elderly development process, that is to let them live their lives with honor, dignity, and stability, and happiness among changes in social and family structures under practices of the aging society in this globalization, this study aims to study elements for the elder's happiness in rural area of the northeastern region, under the dynamic of social changes in the globalization. The study is a qualitative research having the unit of analysis both of individual and community levels. Data is collected from the in-depth interview with 18 elders, covering all age ranges, living in rural areas. The studies area is named O-lo village in PhuKiew district, Chaiyaphum province where contains high rates of the elders in the northeast. The data was collected during June to October 2017 using interview guide as a tool, and is analyzed with content analysis. The result reveals that the elders in O-lo community are happy with their family conditions. Their happiness consists of 4 elements as the followings. The first element is family meaning there are families or relatives to take care of. The elder always ask in order to follow up for their offspring's well-being and give moral support to them. The second element is regarding their health. The elders are in good health and able to take care of themselves. They can also help out their families with housework. This is also the result of their convenient accessibility to medical treatment. The third element is economic aspect. The elders have their occupations and incomes from various sources including their work, money given from their children, and the welfare elder allowances. The last element is social aspect. They feel safety in their lives and properties. Moreover, they join

social activities organized by the community in order to relieve themselves from stress, make merit in temples, and participate in any activities enhancing value of the elders.

Keywords: Elders, Elements of Happiness, Globalization, Rural Areas

บทนำ

สถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุประชากรของศตวรรษที่ 21 ส่งผลให้ประเทศไทยเข้าสู่ภาวะประชากรสูงวัย หรือสังคมผู้สูงอายุมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 และในปี พ.ศ. 2573 ประเทศไทยจะเข้าสู่ “สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์” เนื่องจาก มีสัดส่วนผู้สูงอายุสูงถึงร้อยละ 22.7 จากจำนวนประชากรทั้งหมด 68.3 ล้านคน ซึ่งเป็น ผลจากการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากร (สุชน ยิ้มรัตน์บวร, 2560) สาเหตุ สำคัญของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจาก 2 ปัจจัย คือ การลดลงของภาวะเจริญพันธุ์ ของประชากรไทย ในปี พ.ศ. 2513 อัตราเจริญพันธุ์รวมของประชากรไทยเคยสูงกว่า 6.0 ลดลงเหลือเพียง 1.6 ในปี พ.ศ. 2558 ปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลให้จำนวน การเกิดของเด็กไทยลดน้อยลง ในขณะเดียวกันอัตราการเสียชีวิตก็ลดต่ำลง การมีอายุ ยืนยาวขึ้นของประชากร มีสาเหตุจากความก้าวหน้าและวิทยาการทางการแพทย์ และสาธารณสุขที่สามารถยืดอายุของประชากรได้ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551; สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2558) ภาวะดังกล่าวมีความสำคัญและสะท้อนผล การดำเนินงานในเชิงนโยบายของรัฐบาลไทย โดยในทางด้านบวกพบว่า การมีประชากร สูงอายุมากถือเป็นความสำเร็จของการพัฒนาเนื่องจากการที่ประชากรมีอายุยืนยาว มากขึ้น เป็นภาพสะท้อนของการปรับปรุงภาวะโภชนาการ คนสามารถเข้าถึงมี ระบบบริการสุขภาพที่ดีมีมาตรฐาน มีความก้าวหน้าของเทคโนโลยีทางการแพทย์ การศึกษา ตลอดจนมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น

อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติและในเชิงนโยบายกลับพบว่า ประเทศไทยได้ให้ ความสำคัญกับประชากรวัยเด็ก วัยรุ่น และวัยทำงานมากกว่าผู้สูงอายุมาโดยตลอด เพราะมีมุมมองว่าผู้สูงอายุเป็นวัยที่ประสบกับภาวะถดถอยทั้งทางร่างกายและจิตใจ ไม่ควรทำงานหนัก และควรได้รับการดูแลจากลูกหลาน กลายเป็นบุคคลที่ต้องการ ฟังฟังสูง นอกจากนี้ยังขาดการวางแผนเชิงนโยบายอย่างรอบด้านย่อมส่งผลต่อ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจเช่น การมีประชากรวัยแรงงานลดลง บประมาณด้านสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุสูงขึ้น อีกทั้งต้องมีการพัฒนาชุมชนและสังคม ที่เอื้อต่อผู้สูงอายุ เป็นต้น ข้อวิตกกังวลเหล่านี้อาจนำไปสู่ปัญหาและผลกระทบ ที่ต่อเนื่องสะสมในระยะยาวของผู้สูงอายุได้ เช่น การถูกเลือกปฏิบัติ การหางานทำ

การเข้าถึงบริการสุขภาพ การถูกล่วงละเมิด การถูกปฏิเสธสิทธิในการครอบครองและรับมรดกในทรัพย์สิน ขาดรายได้ขั้นต่ำและความมั่นคงทางสังคม (กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ และองค์การช่วยเหลือผู้สูงอายุระหว่างประเทศ, 2558)

หน่วยงานของรัฐหรือภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง จึงต้องรับมือกับสถานการณ์สังคมผู้สูงวัย ด้วยข้อเสนอเชิงนโยบาย โครงการพัฒนา ตลอดจนแนวทางการแก้ไขปัญหาที่มีความเหมาะสมกับผู้สูงอายุ ที่มีคุณลักษณะที่หลากหลายแตกต่างกัน อาทิ กลุ่มอายุ เพศ ชนิตพันธุ์ การศึกษา รายได้ สุขภาพ ตลอดจนเขตที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาผู้สูงอายุที่ให้ความสำคัญกับมุมมองทางด้านสังคมวัฒนธรรม (Sociocultural Perspectives) ที่มุ่งเน้นภาพชีวิตของผู้สูงอายุในบริบทของสังคมต่าง ๆ ภาพของกระบวนการทางสังคมที่มีผลต่อการเกิด การคงอยู่และการเพิ่มขึ้นของปัญหาชีวิตผู้สูงอายุ ดังนั้น การศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่จะนำไปสู่การกำหนดนโยบายด้านผู้สูงอายุจึงต้องให้ความสนใจต่อองค์ประกอบพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายเชิงวัฒนธรรมทั้งภายในและระหว่างวัฒนธรรมด้วย (Strange and Teitelbaum 1987; Fry, 1980; LeVine, 1978) คุณลักษณะเหล่านี้ล้วนส่งผลให้ผู้สูงอายุมีความต้องการจำเป็นขั้นพื้นฐานตลอดจนทรัพยากรที่จะนำไปสู่การดำรงชีพให้มีความสุขแตกต่างกัน โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในสังคมชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือถือเป็นประชากรอีกกลุ่มหนึ่งที่ควรสนใจศึกษา เนื่องจากเป็นภูมิภาคที่มีการผลิตภาคเกษตรสถานะทางเศรษฐกิจในภาพรวมยากจน ประชากรวัยแรงงานจึงมีการย้ายถิ่นออกไปทำงานต่างถิ่น และเข้าสู่การประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรมและบริการมากขึ้น สาเหตุดังกล่าวทำให้รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนในชนบทมีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะของครัวเรือนแบบข้ามรุ่น (Skipped Generation) ซึ่งหมายถึงครัวเรือนที่มีเฉพาะประชากรวัยสูงอายุและวัยเด็กอยู่ร่วมกัน ผู้สูงอายุต้องใช้ชีวิตอยู่กับสมาชิกกลุ่มหลาน ดังสะท้อนให้เห็นจากการมีสัดส่วนครอบครัวข้ามรุ่นเพิ่มสูงขึ้น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2559; กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2558) สถานการณ์ดังกล่าวนำมาซึ่งคำถามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงความสุขในชีวิตของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชนบทแม้บริบททางสังคมจะยังคงเป็นแบบเครือญาติ มีการดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกันของคนในครัวเรือน ถือเป็นการดำเนินชีวิตเพื่อสร้างความสุขของผู้สูงอายุจึงมีความ

เฉพาะตามบริบทพื้นที่ที่สะท้อนให้เห็นว่า ปัจจุบันผู้สูงอายุและครัวเรือนในชนบทประสบกับปัญหาอะไรบ้าง และมีวิธีการปรับตัวหรือรับมือกับการเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างไร

จากการทบทวนวรรณกรรมและแนวคิดความสุขนักวิชาการส่วนใหญ่ได้นิยาม “ความสุข” (Happiness) ไว้ว่าเป็นความรู้สึกหรืออารมณ์ประเภทหนึ่งที่มีหลายระดับ ตั้งแต่ความสบายใจหรือพอใจเล็กน้อยไปจนถึงความเพลิดเพลินหรือเต็มไปด้วยความสนุก ในขณะที่กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข (2550) ได้ให้ความหมาย “ความสุข” ว่าเป็น สภาพชีวิตที่เป็นสุขอันเป็นผลจากการมีความสามารถในการจัดการปัญหาในการดำเนินชีวิต มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี โดยครอบคลุมถึงความดีงามภายในจิตใจ ภายใต้อสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้คำว่า “สุข” จึงหมายถึง ความสบายใจ ไม่เดือดร้อน และมักใช้คู่กับคำว่า “อยู่ดีมีสุข” หรือ “อยู่เย็นเป็นสุข” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) นอกจากนี้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 มีการใช้ “ความอยู่ดีมีสุข” (Well-being) แทนคำว่า “ความสุข” ซึ่งมุ่งเน้นการให้ “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540) มีการนิยามอย่างครอบคลุมและชัดเจนว่าหมายถึง “การมีสุขภาพอนามัยที่ดี ทั้งร่างกายและจิตใจ มีความรู้ มีงานทำอย่างทั่วถึง มีรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีพ มีครอบครัวที่อบอุ่น มีคน อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี และอยู่ภายใต้การบริหารจัดการ ที่ดีของภาครัฐ” จากนั้นิยามดังกล่าวความสุขจึงเป็นส่วนหนึ่งของ “ความอยู่ดีมีสุข” และสามารถใช้เป็นเครื่องชี้วัดด้านสังคมด้วย (สมชาย ศักดาเวศิสร, 2544)

ดังนั้น บทความนี้มุ่งเน้นการนำเสนอองค์ประกอบความสุขของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในเขตชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยวิเคราะห์เชื่อมโยงกับบริบททางสังคมของผู้สูงอายุ ซึ่งหมายถึง โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม ครอบคลุมในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ค่านิยม กฎระเบียบด้านสถาบัน (Set of Rules) และวิถีปฏิบัติในรูปแบบองค์กร (Set of Practices) เกี่ยวกับผู้สูงอายุ (Richard, 1997; Giddens, 1979) ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ บทบาทที่มีต่อครอบครัวและสังคม การทำบทบาทหน้าที่ตามการคาดหวังของสังคมที่มีต่อผู้สูงอายุ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวล้วนส่งผล

ต่อความพึงพอใจในชีวิต และความสุขในชีวิตของผู้สูงอายุ ที่เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านร่างกาย จิตใจอารมณ์ และสังคมของผู้สูงอายุ ผลจากการวิจัยในครั้งนี้สามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในกระบวนการพัฒนานโยบายและกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อให้ดำรงชีวิตได้อย่างมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี และมีความมั่นคง สามารถใช้ชีวิตอย่างมีความสุขท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์

ระเบียบวิธีวิจัย

คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกองค์ประกอบของความสุขในชีวิตของผู้สูงอายุในเขตชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หน่วยวิเคราะห์ที่จำแนกออกเป็น 2 ระดับคือ หน่วยการวิเคราะห์ระดับปัจเจกบุคคลและหน่วยการวิเคราะห์ระดับชุมชน ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อศึกษาประสบการณ์ การให้ความหมายต่อความสุข และองค์ประกอบที่จะนำไปสู่ความสุขของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่เขตชนบท จำนวน 18 คน โดยมีเกณฑ์คัดเลือกผู้ให้ข้อมูล คือ อายุที่ครอบคลุมทั้งผู้สูงอายุตอนต้น (อายุ 60-69 ปี) ตอนกลาง (อายุ 70-79 ปี) และตอนปลาย (อายุตั้งแต่ 80 ปีขึ้นไป) (กระทรวงการพัฒนาลังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2546) และมีแบบแผนการอยู่อาศัยที่แตกต่างกันได้แก่ อาศัยในครอบครัวขยาย อาศัยในครอบครัวเดี่ยว อาศัยในครอบครัวข้ามรุ่น และอาศัยอยู่คนเดียวลำพัง โดยมีพื้นที่วิจัยคือ หมู่บ้านโกล อำเภอกุฉิเยว จังหวัดชัยภูมิ เนื่องจากลักษณะที่ตั้งในทางกายภาพอยู่ในเขตชนบท ประกอบกับเป็นตำบลที่มีสัดส่วนผู้สูงอายุสูงเป็นอันดับต้นๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีแนวคำถามในการสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือน มิถุนายน – ตุลาคม 2560 วิเคราะห์ข้อมูลองค์ประกอบความสุขของผู้สูงอายุใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ชนบทอีสาน: พลวัตการเปลี่ยนแปลงท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์

การนำเสนอพัฒนาการของหมู่บ้านโกลเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของชุมชนชนบทอีสานที่มีผลต่อองค์ประกอบความสุขของผู้สูงอายุ จำแนกการพัฒนาของหมู่บ้านทั้งทางด้านชุมชนสังคม โครงสร้างพื้นฐาน และเศรษฐกิจออกเป็นยุคต่างๆ ดังนี้

1. ยุคแผ้วถางสร้างบ้าน (พ.ศ. 2344-2500) เริ่มต้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2344 เนื่องจากบ้านโกลีมีพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ ประชาชนหมู่บ้านใกล้เคียงจึงอพยพย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานสร้างที่พักอาศัยใกล้หนองน้ำ และขยายจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นในเวลาต่อมา สำหรับการดำรงชีพชาวบ้านมีการทำเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยการทำนาข้าวเหนียวและการปลูกผักในหัวไร่ปลายนาเพื่อยังชีพรวมกับการปลูกฝ้ายเพื่อใช้ในการทอผ้า ต่อมาในปี พ.ศ. 2490 ในชุมชนได้รับการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งโรงเรียนแห่งแรก ชื่อ โรงเรียนนเรมิตศึกษา เพื่อส่งเสริมการศึกษาให้กับประชาชน ในขณะที่ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนพบว่ามีสายสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีความสนิทสนมและพึ่งพาอาศัยกันอย่างแน่นแฟ้น เช่น การแลกเปลี่ยนอาหาร ผักหรือผลไม้ที่ได้จากการไปเก็บในป่า การแบ่งปันข้าวของเครื่องใช้ เป็นต้น ด้วยพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติส่งผลให้ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในบ้านโกลีได้รับการเคารพนับถือ และได้รับการดูแลที่ดีจากลูกหลาน ตลอดจนสามารถเฝ้าระวังเพื่อนบ้าน หรือญาติช่วยกันดูแลผู้สูงอายุได้

2. ยุคน้ำไหล ไฟสว่าง หนทางดี (พ.ศ. 2501-2529) เป็นยุคที่ชุมชนได้รับการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเฉพาะช่วงปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา แม้ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในหมู่บ้าน คือ มีการตั้งสถานีอนามัย (โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล) ในชุมชน มีการพัฒนาระบบไฟฟ้า และน้ำประปา มีถนนลาดยางภายในหมู่บ้านระหว่างหมู่บ้านและเชื่อมโยงไปสู่อำเภอ ด้วยเส้นทางการคมนาคมที่สะดวกทำให้การบริการเข้าสู่หมู่บ้านได้ง่าย มีทั้งร้านจำหน่ายอุปกรณ์ทางการเกษตร ร้านค้าสินค้าเบ็ดเตล็ด รวมทั้งมีตลาดนัดเข้ามาบริการจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคในทุกเดือน

นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐาน ยังส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุของชุมชนโกลีโดยตรง ดังเห็นได้จากการที่ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงสินค้าและบริการต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชนได้อย่างสะดวกสบาย ประกอบกับราคาสินค้าไม่สูงนัก สินค้าที่ใช้จ่ายนอกเหนือไปจากอาหารส่วนใหญ่จะเป็นข้าวของเครื่องใช้ภายในครัวเรือน รวมทั้งหมาก พลุ และเครื่องยาเส้นสำหรับผู้สูงอายุที่เคี้ยวหมาก ในด้าน

สุขภาพ เมื่อผู้สูงอายุเจ็บป่วยด้วยโรคทั่วไป เช่น เป็นไข้หวัด บาดเจ็บเล็กน้อย เป็นต้น หรือมีโรคประจำตัว เช่น เบาหวาน ความดัน และหัวใจ เป็นต้น ก็ล้วนเข้ารับการรักษาได้ที่สถานอนามัย โดยผู้สูงอายุที่ไม่สะดวกเดินทางด้วยตนเองก็มักมีขะเยอะเก็นลูกหลานคอยดูแลทำหน้าที่รับส่ง ในขณะที่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่สามารถเดินทางมาใช้บริการได้ด้วยตนเอง เพราะเดินทางได้ง่ายและปลอดภัยด้วยรถจักรยาน และรถจักรยานยนต์ ทั้งนี้ผู้สูงอายุบางรายยังสามารถทำหน้าที่รับ-ส่ง บุตรหลานในการเดินทางไปโรงเรียนเป็นประจำทุกวัน เนื่องจากโรงเรียนตั้งอยู่ภายในชุมชน ถือเป็นการแบ่งเบาภาระของสมาชิกในครอบครัวที่ต้องออกไปทำงานนอกชุมชน และส่งผลให้ผู้สูงอายุรู้สึกถึงคุณค่าในตนเองอีกด้วย

3. ยุคการปลูกพืชเศรษฐกิจ ชีวิตดี มีทางเลือกนอกนอกชุมชน (พ.ศ. 2530-2549) จากอดีตที่ชาวบ้านในชุมชนโอโลมีเพียงการทำนาและปลูกผักเพื่อยังชีพเป็นหลัก ต่อมาเริ่มมีการปลูกปอในพื้นที่ทำกินควบคู่ไปกับการปลูกข้าว ทำให้เห็นภาพวิถีการผลิตเปลี่ยนแปลงกลายเป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายมากขึ้นทั้งนี้ในปี พ.ศ. 2530 ได้มีการสร้างโรงงานน้ำตาลมิตรผลผูกเขียวขึ้นในอำเภอกุสุมาลย์ส่งผลให้เกษตรกรในชุมชนได้ปรับพื้นที่นาส่วนหนึ่งมาทำไร่อ้อย เพราะมีแหล่งรับซื้อผลผลิตอยู่ใกล้ และราคาผลผลิตดี จึงได้ขยายพื้นที่การปลูกอ้อยอย่างต่อเนื่อง (ปัจจุบันพื้นที่ไร่อ้อยมากกว่าพื้นที่นา) อย่างไรก็ตามมีเกษตรกรบางส่วนได้ปรับตัวตามกระแสของตลาดเกษตรกรรมตลอดเวลา กล่าวคือ เมื่อเห็นว่ายางพารามีราคาน้ำยางสูง และพื้นที่มีความเหมาะสมในการปลูก ก็ลงทุนปลูกยางพารา หรือบางส่วนมีการเลี้ยงวัวเพื่อขายน้ำเชื้อในการผสมพันธุ์ ก็สามารถทำได้จึงทำให้ชุมชนมีชื่อเสียงระดับประเทศ ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าเกือบทุกครัวเรือนเป็นครัวเรือนเกษตรกรรม ซึ่งส่วนใหญ่ปลูกพืชเศรษฐกิจ (อ้อย) เป็นหลัก และมีการปลูกข้าวไว้เพื่อการบริโภคในครัวเรือน ด้วยบริบทการเป็นชุมชนเกษตรกรรม ร้านค้าในชุมชนจึงเริ่มมีสินค้าที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรม เช่น อุปกรณ์ทางการเกษตร เครื่องมือทางการเกษตร ปุ๋ยและสารเคมีทางการเกษตร เป็นต้น มาจำหน่าย

การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตทางเกษตรกรรม ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน กล่าวคือ คนในชุมชนมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น โดยส่วนใหญ่ก็ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้สูงอายุตอนต้นที่มีอายุระหว่าง

60-70 ปี ยังมีสุขภาพแข็งแรง เพราะยังคงเป็นแรงงานสำคัญของครัวเรือนในการทำการเกษตรทั้งการทำนา และทำไร่อ้อย ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...อาชีพหลักของครัวเรือนคือการเกษตร ทุกคนในครัวเรือนที่สามารถทำงานได้ก็จะช่วยงานกันทำงานเพื่อแบ่งเบาภาระซึ่งกันและกัน” (นางทองปาน, อายุ 63 สัมภาษณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2560)

การประกอบอาชีพของคนในชุมชนรองมาจากอาชีพในภาคการเกษตร คือ ประกอบอาชีพค้าขายทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ทั้งนี้จากอดีตที่มีประสบการณ์จากการปลูกฝ้ายและทอผ้า ทำให้หลายครัวเรือนทำธุรกิจเกี่ยวกับการค้าผ้า เช่น ผ้าเมตร ผ้าผืน และผ้าปูที่นอน เป็นต้น ในช่วงแรกมีการเร่ขายตามตลาดนัดทั้งในอำเภอและต่างจังหวัด ซึ่งการค้าเหล่านั้นจะเดินทางออกไปเป็นครอบครัว ใช้ระยะเวลานานเป็นเดือนหรือจนกว่าสินค้าผ้าในรอบนั้นๆ จะหมด จึงเดินทางกลับมาพักผ่อนที่บ้าน สลับกันไปเป็นวัฏจักรตลอดทั้งปี โดยจะหยุดพักการค้าในช่วงฤดูทำนา ธุรกิจเกี่ยวกับผ้าผืนนับเป็นการสร้างรายได้ให้กับชุมชนและเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน หรือ OTOP จนถึงปัจจุบันจนบางครัวเรือนได้พัฒนาเปิดร้านขายผ้าขึ้นภายในหมู่บ้าน นอกจากนี้ครัวเรือนส่วนที่เหลือ ไปสมัครเป็นพนักงานบริษัทโรงงานน้ำตาลมิตรภูเขียว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มวัยแรงงาน บ้างประกอบอาชีพรับราชการ ทำงานในหน่วยงานภาครัฐ เช่น อำเภอภูเขียว อำเภอชุมแพ องค์การบริหารส่วนตำบล โรงเรียนต่างๆ และโรงพยาบาล เป็นต้น บางส่วนประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป เป็นการรับจ้างในภาคการเกษตร เช่น รับจ้างตัดหญ้าอ้อย รับจ้างหว่านปุ๋ยนาข้าว รับจ้างตัดอ้อย เป็นต้น และบางส่วนออกไปรับจ้างในภาคบริการรอบชุมชน เช่น ร้านค้า ร้านอาหาร รวมทั้งห้างสรรพสินค้า เช่น ห้างโลตัส ในอำเภอภูเขียว และอำเภอชุมแพ เป็นต้น อย่างไรก็ตามชาวบ้านที่ประกอบอาชีพพนักงานบริษัท ข้าราชการ และรับจ้าง มีจำนวนไม่มากนัก

4. ผู้สูงอายุในชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. 2550-ปัจจุบัน)
จะเห็นว่าบ้านโหลเป็นชุมชนชนบทที่มีพัฒนาการตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมและประเทศอย่างช้าๆ มีระบบโครงสร้างพื้นฐานที่ครบถ้วนตามความจำเป็นพื้นฐานและความต้องการของคนในชุมชนได้แก่ ระบบสาธารณูปโภค ไฟฟ้า น้ำดื่ม น้ำใช้ ถนนเพื่อการคมนาคมตลอดจนระบบสื่อสาร ในขณะที่เศรษฐกิจของบ้านโหล ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพทางการเกษตรมากที่สุด โดยมีวิถีการผลิตที่เน้นการเกษตร

เชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้นมากกว่าการเกษตรเพื่อยังชีพ เนื่องจากในอำเภอมีโรงงานน้ำตาลที่รับซื้อผลผลิตของชุมชน อีกทั้งรายได้จากการปลูกอ้อยมีมูลค่ามากกว่าการปลูกข้าว บางครัวเรือนจัดสรรที่ดินเพื่อปลูกอ้อยทั้งหมด แล้วนำเงินรายได้จากการขายผลผลิตอ้อยมาซื้อข้าวสารเพื่อบริโภคในครัวเรือน ในขณะเดียวกันในชุมชนมีครัวเรือนบางส่วนประกอบอาชีพค้าขายและบริการ รับจ้างทั่วไป รับราชการ และพนักงานบริษัท ร่วมด้วย

สำหรับด้านสังคมวัฒนธรรม พบว่า การเปลี่ยนแปลงของระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชน ส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนกลายเป็นวิถีชีวิตที่มีความเร่งรีบเนื่องจากสมาชิกส่วนหนึ่งต้องเดินทางเข้าไปทำงานในเขตเมือง มีความทันสมัยมากขึ้น สะท้อนจากทุกครัวเรือนมีโทรศัพท์ไร้สาย มียานพาหนะ ทั้งรถจักรยานยนต์และรถยนต์ รวมทั้งเครื่องใช้ไฟฟ้าเพื่ออำนวยความสะดวกให้สมาชิกในครัวเรือน อย่างไรก็ตามชุมชนก็ยังสามารถรักษาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนได้ เนื่องจากพื้นฐานความเป็นญาติพี่น้องที่ดูแลและช่วยเหลือกัน แม้ในชุมชนจะมีร้านค้าบริการจำนวนมากแต่การแลกเปลี่ยนอาหาร และแบ่งปันข้าวของเครื่องใช้ระหว่างกันโดยไม่ใช้เงินตราก็ยังพบเห็นได้ในชุมชน นอกจากนี้ชาวบ้านในชุมชนยังคงรักษาประเพณีแบบเดิมของสังคมเกษตรบางอย่างไว้ เช่น การบูชาพระแม่โพสพในงานบุญคูณลาน การจัดประเพณีบุญบั้งไฟเพื่อขอฝนตามฤดูกาล ตลอดจนยังคงดำรงรักษาไว้ซึ่งประเพณีตามวิถีของชุมชน“ฮีตสิบสอง” ที่เป็นการทำบุญประจำปีเดือนในรอบหนึ่งปีที่เกี่ยวข้องกับฤดูกาลเพาะปลูกและความเชื่อทางพุทธศาสนาของคนในชุมชน

องค์ประกอบความสุขของผู้สูงอายุ: อยู่อย่างไรให้มีความสุข

เมื่อพิจารณาจากพลวัตการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกชุมชน จะเห็นได้ว่า ผู้สูงอายุในชุมชนโอโลมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีตามสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคมของครอบครัว มีความสุขกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ตามอัตภาพ ซึ่งอ้างอิงถึงมิติความหลากหลายของการประเมินหรือการมองชีวิตของตนเองของผู้สูงอายุ ซึ่งรวมถึงความพึงพอใจในชีวิตที่วางอยู่บนความนึกคิด ตลอดจนอารมณ์

ความรู้สึกรักของผู้สูงอายุ การวิจัยครั้งนี้พบว่า องค์ประกอบความสุขที่มีความสัมพันธ์กับความสุขในชีวิตของผู้สูงอายุในพื้นที่ชนบทสามารถจำแนกออกได้เป็น 4 องค์ประกอบดังนี้

1. ด้านครอบครัวของผู้สูงอายุดี

องค์ประกอบด้านครอบครัวของผู้สูงอายุดี หมายถึง การที่ผู้สูงอายุมีครอบครัวที่อบอุ่น สมาชิกในครอบครัวมีความรักและห่วงใยกัน ซึ่งแสดงออกผ่านการให้กำลังใจกัน การช่วยเหลือกันทั้งงานภายในบ้านและงานภายนอกบ้าน มีการติดตามความเป็นอยู่ โดยผู้สูงอายุจะคอยถามไถ่และให้กำลังใจลูกหลานตลอดเวลา เพราะหลายครอบครัวแรงงานหลักที่ทำหน้าที่หารายได้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายและจุนเจือสมาชิกภายในครอบครัวคือคนรุ่นลูก รวมทั้งมีการยอมรับและรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน นอกจากนี้การที่สมาชิกในครอบครัวให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุ และเชื่อฟังคำสั่งสอน และปฏิบัติตามคำสั่งสอน เช่น เมื่อลูกหลานทำผิดพลาด ผู้สูงอายุก็นิยามและตักเตือน ซึ่งเน้นในสิ่งที่ถูกต้องและสมควรแก่ลูกหลาน ถือเป็นความสุขของผู้สูงอายุด้วย จากการสัมภาษณ์ ผู้สูงอายุรายหนึ่งกล่าวว่า

“เมื่อคนในครอบครัวมีปัญหาทะเลาะกัน เช่น ลูกและลูกเขยทะเลาะกัน จะแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งทันที โดยการเปิดใจคุยกัน จะไม่ปล่อยให้มีเรื่องผิดใจกันข้ามคืน เพราะถ้าลูกทะเลาะกันคนเป็นพ่อแม่มักก็มีความทุกข์ เมื่อลูกเข้าใจกันก็มีความสุข” (นายผัด, อายุ 79 ปี สัมภาษณ์วันที่ 15 ตุลาคม 2560)

กรณีข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ในครอบครัวมีการสื่อสารพูดคุยเพื่อให้เกิดความเข้าใจกันการที่ไม่มีความขัดแย้งกันภายในครอบครัว เป็นอีกหนึ่งความสุขของผู้สูงอายุ สำหรับบางครอบครัวที่สมาชิกไม่ได้อยู่ด้วยกัน เนื่องจากมีลูกไปทำงานต่างถิ่น จะมีการติดต่อกันทางโทรศัพท์ โดยส่วนใหญ่ลูกจะเป็นฝ่ายโทรศัพท์กลับมา การพูดคุยมักเป็นเรื่องทั่วไป มีการสอบถามความเป็นอยู่ รวมถึงปัญหาสุขภาพ ส่วนผู้สูงอายุก็ได้ให้กำลังใจในการทำงานแก่ลูก ทุกครั้งที่ได้พูดคุยกันผู้สูงอายุจะมีความสุข ผ่อนคลายความคิดถึงและความวิตกกังวล เพราะรับรู้ว่าคุณยังคงรักและ

เป็นห่วง ไม่ได้ทอดทิ้งและลูกมีความเป็นอยู่ที่เป็นปกติสุข หากพิจารณาอีกด้านหนึ่ง ความสุขของผู้สูงอายุคือลูกหลานที่ย้ายถิ่นไปทั้งไปทำงานและไปสร้างครอบครัว ได้กลับมาเยี่ยมเยียนแม่เพียงระยะเวลาสั้นๆ เช่น การกลับมาเยี่ยมบ้านในช่วงเทศกาล

อย่างไรก็ตามผู้สูงอายุถึงแม้จะมีอายุมาก แต่ยังคงมีบทบาทหน้าที่ที่บทบาทหน้าที่ภายในบ้านและนอกบ้าน ซึ่งหน้าที่และบทบาทภายในบ้านก็ไม่ได้เป็นงานที่หนักจนเกินกำลัง ส่วนใหญ่มักเป็นการทำงานบ้านเล็กๆ น้อยๆ ในยามว่าง เพื่อแบ่งเบาภาระของลูกเช่น กวาดบ้าน ภูบ้าน ล้างจาน และเตรียมอุปกรณ์สำหรับการประกอบอาชีพ และเครื่องมือทางการเกษตร โดยเฉพาะช่วงที่มีการทำนา บทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้สูงอายุไม่ได้มีความเคร่งครัดแต่ปรับให้มีความยืดหยุ่นตามสุขภาพร่างกาย อีกทั้งสมาชิกในครอบครัวก็ไม่ได้คาดหวังความรับผิดชอบที่เคร่งครัด สะท้อนให้เห็นมิติความสุขด้านสุขสบาย สามารถทำกิจกรรมภายในบ้าน และช่วยเหลือตัวเองได้ตามอัตภาพ ดังที่ผู้สูงอายุได้อธิบายเพิ่มว่า

“การได้ทำงานบ้าน และช่วยงานของลูกทำให้รู้สึกว่าคุณค่า มีประโยชน์ ได้ช่วยเหลือลูกๆ เพราะลำพังลูกออกไปทำงานหาเงินก็เหนื่อยมากแล้ว อะไรที่สามารถช่วยเหลือหรือทำได้ก็จะทำ การทำงานบ้านช่วยลูกทำให้มีความสุข และภาคภูมิใจในตนเอง รวมทั้งลูกๆ ก็มีความภาคภูมิใจในตัวเราด้วย ทำให้มีความสุขและยินดีที่ใจที่ได้ทำงานบ้าน” (นางบัววาด, อายุ 89 สัมภาษณ์วันที่ 13 ตุลาคม 2560)

ถึงแม้ผู้สูงอายุบางรายจะไม่ได้ช่วยเหลืองานของครอบครัวเนื่องจากปัญหาข้อจำกัดด้านสุขภาพ แต่ลูกหลาน รวมทั้งบุคคลในครอบครัวก็ยังคงเคารพและนับถือ เพราะส่วนใหญ่แล้วลูกหลานก็ไม่ได้คาดหวังผลตอบแทนจากผู้สูงอายุ นอกจากการอยู่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของลูกหลานเท่านั้น

สำหรับบทบาทหน้าที่ภายนอกบ้าน ผู้สูงอายุบางรายยังคงประกอบอาชีพทั้งงานในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายภายในครอบครัว ส่วนใหญ่แล้วงานในภาคการเกษตรจะเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว เช่น การทำนา และการทำไร่ย่อย ผู้สูงอายุที่ยังคงมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง

สามารถช่วยเหลืองานในส่วนนี้ได้ ซึ่งผู้สูงอายุได้ให้คำอธิบายเพิ่มว่า “การได้ทำนา ช่วยลูก ทำให้มีความสุข สนุก และได้ออกกำลังกาย รวมทั้งยังได้ช่วยแบ่งเบาภาระของลูกด้วย” (นางทองปาน, อายุ 63 สัมภาษณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2560)

ในขณะที่ผู้สูงอายุในชุมชนบางรายที่มีโรคประจำตัว ส่งผลให้ไม่สามารถช่วยเหลืองานนอกบ้านของครอบครัวได้ จึงมีผลให้ผู้สูงอายุขาดความภาคภูมิใจในตนเอง และเกรงว่าตนเองจะเป็นภาระให้กับลูกหลาน เมื่อถามถึงความภาคภูมิใจในตัวเอง ผู้สูงอายุสะท้อนว่า “...(มีความสุข) ก็น้อย หรือไม่ภาคภูมิใจเลยเพราะไม่ได้ช่วยเหลืออะไรลูกๆ ให้ลูกเป็นผู้ดูแลอยู่ฝ่ายเดียว อยากจะมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง เพื่อที่จะได้แบ่งเบาภาระของลูกบ้าง ทำงานบ้านช่วยก็ยังดี..” (นางคำ, อายุ 86 สัมภาษณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2560)

ส่วนงานนอกภาคการเกษตร เช่น ค้าขาย และรับจ้างทั่วไป ผู้สูงอายุบางรายยังคงประกอบอาชีพ มีรายได้ โดยมองว่าการที่ยังประกอบอาชีพอยู่จนถึงปัจจุบันไม่ได้เป็นเรื่องที่ยากลำบาก แต่กลับมีความสุข เพราะไม่ต้องรอเงินที่ลูกส่งให้ ไม่ต้องขอเพิ่มหากมีเงินไม่พอใช้ นอกจากนี้การไปทำงานของผู้สูงอายุยังทำให้ได้พบปะกับผู้คน พุดคุยแลกเปลี่ยนกัน ทำให้สนุกสนานเพลิดเพลินและมีความสุขอีกด้วย ผู้สูงอายุบางรายได้ให้ความเห็นว่านอกจากเงินที่ได้มาจะใช้จ่ายส่วนตัว ยังสามารถเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวได้ บางรายที่อาศัยอยู่กับหลานก็มีเงินให้หลานซื้อขนมทุกวัน สามารถสนับสนุนให้ได้เรียนหนังสือ การที่บุตรหลานได้รับการศึกษาทำให้ผู้สูงอายุมีความสุข และรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองเป็นอย่างมาก ในขณะที่ครัวเรือนที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่เพียงลำพังจะต้องรับผิดชอบต่อตนเองและงานทุกอย่างภายในครอบครัว ทั้งเรื่องสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม และการดำเนินชีวิตประจำวัน จากการอธิบายเพิ่มเติม พบว่าผู้สูงอายุต้องทำงานบ้านเองโดยไม่มีลูกหรือสมาชิกในครัวเรือนคอยช่วยเหลือ ในมิติด้านเศรษฐกิจการเงินก็ต้องหารายได้เองและอดออมใช้จ่ายเองอย่างประหยัด ดังกรณีของคุณยายเรียบ ที่บอกเล่าประสบการณ์ว่า

“เราอยู่คนเดียว เราต้องช่วยเหลือตัวเอง ดูแลตัวเอง และระมัดระวังตัวเอง ไม่ให้เป็นอะไรไม่ให้เป็นคนอื่นต้องเตือนร้อน ...มีความสุขในแบบฉบับตนเอง ปัจจุบันก็สามารถอยู่ได้ มีความสุข ไม่ได้ลำบากมากอะไรมากนัก ไม่ได้ทำงานหนัก ทำงานบ้าน เล็กๆ น้อยๆ ทำกับข้าว อยากกินอะไรก็หากินเองเพราะอยู่คนเดียว ไม่ต้องทำเผื่อคนอื่น แต่จะมีบางถ้าอาหารมีมากก็จะแบ่งให้เพื่อนบ้าน” (นางสาวเรียบ, อายุ 78 ปี สัมภาษณ์ วันที่ 13 ตุลาคม 2560)

2. ด้านสุขภาพของผู้สูงอายุ

องค์ประกอบด้านสุขภาพของผู้สูงอายุ หมายถึง การที่ผู้สูงอายุมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง ไม่มีภาวะเจ็บป่วย ไม่มีโรคประจำตัว สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ รวมทั้งสามารถช่วยเหลืองานบ้านของครอบครัวได้ด้วย มีการดูแลสุขภาพของตนเองเป็นอย่างดี ทั้งการเลือกรับประทานอาหาร การนอนหลับพักผ่อนที่เพียงพอและการออกกำลังกาย เป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของผู้สูงอายุ ดังที่ผู้สูงอายุบางรายได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า แม้จะมีโรคประจำตัวแต่ก็ต้องไม่ลืมดูแลตนเอง โดยเฉพาะการเลือกรับประทานที่มีประโยชน์ ไปพบแพทย์ตามนัดทุกครั้งและปฏิบัติตามที่แพทย์สั่ง การมีโรคประจำตัวของผู้สูงอายุไม่ได้เป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิต ยกตัวอย่างผู้สูงอายุที่มีโรคประจำตัวเป็นโรคเบาหวาน แต่ก็ยังช่วยเหลืองานบ้านของครอบครัว หรือผู้สูงอายุบางรายยังคงประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงชีพของตนเองอยู่ การดูแลสุขภาพและการช่วยเหลืองานของครอบครัวทำให้ผู้สูงอายุมีความสุข และมีความภาคภูมิใจในตนเองเป็นอย่างมาก เนื่องจากรู้สึกว่าได้เป็นภาระของลูกหลาน ไม่ได้สร้างความกังวลให้กับครอบครัว ดังที่นางยี่ ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับครอบครัวขยายให้ข้อมูลว่า “การทำงานทำตัวเองให้มีความสุข ไม่เป็นภาระของลูกหลานอายุเท่านี้ไม่มีโรคประจำตัว มีแค่เจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ แม้ก็ถือว่าตนเองโชคดี มีบุญมากแล้ว” (นางยี่, อายุ 83 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2560)

ภาพรวมผู้สูงอายุในชนบทส่วนใหญ่มีความรู้ในดูแลสุขภาพร่างกายตนเองในระดับดี ประกอบกับมีทางเลือกในการรักษาพยาบาลที่หลากหลาย ทำให้สามารถจัดการกับปัญหาเรื่องสุขภาพได้ง่าย กล่าวคือในกรณีที่มีความเจ็บป่วยที่ไม่รุนแรง เช่น โรคที่เกี่ยวข้องกับทางเดินอาหาร โรคทางเดินหายใจ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลง

ของสภาพอากาศ เป็นต้น ก็มักได้รับการบริการจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล โอลเนื่องจากการสามารถใช้สิทธิหลักประกันสุขภาพ (บัตรทอง 30 บาท) ไม่มีค่าใช้จ่ายเพิ่มเติม อีกทั้งยังได้รับการดูแลเอาใจใส่จากเจ้าหน้าที่เป็นอย่างดี ในส่วนของกรณี ที่เจ็บป่วยฉุกเฉินหรือมีอาการรุนแรงก็สามารถเลือกไปรักษาที่คลินิกเอกชนที่อยู่ในชุมชน หรือโรงพยาบาลประจำอำเภอได้อีกด้วยดังคำกล่าวของผู้สูงอายุที่ว่า

“เมื่อมีอาการเจ็บป่วย เช่น เป็นไข้ จะใช้บริการจาก รพ.สต. บ่อย และใช้บริการ คลินิกเป็นบางครั้ง จะไม่กินยาเอง ลูกสาวที่อยู่คนละครัวเรือน พาขับรถจักรยานยนต์ไป ไม่ได้เสียค่าใช้จ่าย ส่วนไปหาหมอคลินิกจะเสียค่าใช้จ่ายประมาณ -100-150บาท/ครั้ง (นายผัด, อายุ 79 สัมภาษณ์วันที่ 15 ตุลาคม 2560)

นอกจากนี้ผู้สูงอายุควรมีความรู้สึกล้นคลาย โดยมีวิธีการจัดการความเครียด และสามารถจัดการกับความเครียดของตนเองได้เป็นอย่างดี ผ่านวิธีการที่สร้างสรรค์ เช่น กรณีของนายพรมมาลา ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการความเครียดว่า “...(ถ้ามี เรื่องเครียด) จะแก้โดยการพูดคุยกับคนในครอบครัว เพื่อนบ้าน (บางเรื่อง) และผู้สูงอายุ ด้วยกัน ดูทีวีบ้าง ดูละครบ้างหลาน” (นายพรมมาลา, อายุ 68 สัมภาษณ์วันที่ 15 ตุลาคม 2560) สอดคล้องกับข้อมูลของผู้สูงอายุหลายรายที่มีการจัดการความเครียดโดยวิธีการ แบบความสุขสนุก (Reaction) คือ สิ่งที่ผู้สูงอายุทำแล้วคลายเครียด ไม่เหงา ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...ชอบฟังลำ จากวิทยุ ว่างๆ นอนฟัง ก็สนุกดี ผ่อนคลาย...” (นางบัววัล, อายุ 89 สัมภาษณ์วันที่ 13 ตุลาคม 2560) หรือ “การดูโทรทัศน์เป็นเสมือน เพื่อน เพราะมีรายการที่หลากหลายและน่าสนใจ บางครั้งก็เปิดไว้เป็นเพื่อนจนตน นอนหลับ ซึ่งเมื่อดูโทรทัศน์แล้วทำให้คลายเครียดได้ ซึ่งถือว่าเป็นการพักผ่อนด้วย” (นางโฮม, อายุ 69 สัมภาษณ์วันที่ 15 ตุลาคม 2560) สำหรับวิธีการดังกล่าวถือเป็นหนึ่ง ทางเลือกในการแก้ไขปัญหาความเครียดของผู้สูงอายุส่วนหนึ่ง จากการสัมภาษณ์ สมาชิกในครอบครัวส่วนใหญ่พบว่า ลูกหลานหรือสมาชิกในครอบครัวก็มักไม่เล่าปัญหา หรือไม่ให้ผู้สูงอายุทราบว่ามีปัญหา เพราะเกรงว่าจะส่งผลกระทบต่อจิตใจของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะครอบครัวที่มีผู้สูงอายุป่วยเป็นโรคความดันโลหิต ซึ่งหากผู้สูงอายุ มีความเครียดอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพร่างกายและจิตใจร่วมด้วย ในด้านหนึ่ง เมื่อสอบถามถึงปัญหาสุขภาพ ความเจ็บป่วย ตลอดจนการมีโรคประจำตัว ผู้สูงอายุ

ล้วนกล่าวว่า หากรู้จักและฝึกฝนคลาย สภาพจิตใจของผู้สูงอายุก็จะดีตามไปด้วย ดังที่ผู้สูงอายุท่านหนึ่งที่มีวิธีการให้กำลังใจตัวเองว่า “...ก็ต้องให้กำลังใจตัวเอง จะคิดว่าคนอื่นก็เป็นเหมือนกับเรา การแก่ เจ็บตาย เป็นเรื่องปกติ ก็แค่เตรียมใจ เตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับทุกอย่างที่เข้ามา” (นายพรมมาลา, อายุ 68 สัมภาษณ์วันที่ 15 ตุลาคม 2560)

อย่างไรก็ตามผู้สูงอายุในชุมชนชนบทมักมีสภาพจิตใจที่ดีเพราะมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ด้วยพื้นฐานความเชื่อว่า หากทำบุญแล้วชาตินี้ ชาติหน้าจะได้มีความสุข มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ดังนั้นผู้สูงอายุในชุมชนชนบทจึงชอบทำบุญให้ทาน โดยส่วนใหญ่เป็นการตักบาตรตอนเช้า และไปสวดมนต์ปฏิบัติธรรมในวันพระ ทั้งยังมีการช่วยเหลืองานทางด้านศาสนาของเพื่อนบ้านและชุมชนอีกด้วย อาจกล่าวได้ว่าการทำบุญทำให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีความสุขและอิ่มเอมจากสิ่งที่ได้กระทำ ดังสะท้อนจากการบอกเล่าของผู้สูงอายุที่ว่า “เมื่อรู้ว่าจะได้ไปวัดจะรู้สึกตื่นเต้น มีความสุข ตื่นเช้ามาหุงข้าว ทำกับข้าวไปวัดการไปวัดนอกจากจะมีความสุข จิตใจสงบแล้ว ยังได้พบปะกับผู้คนในชุมชนอีกด้วย” (นางสุก, อายุ 67 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2560)

3. ด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ

องค์ประกอบด้านเศรษฐกิจที่ดีจะนำไปสู่ความสุขของผู้สูงอายุ หมายถึง การที่ผู้สูงอายุมีอาชีพและมีรายได้จากแหล่งต่างๆ ทั้งจากการประกอบอาชีพจากเงินส่งกลับของลูก และจากเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุรายหนึ่งพบว่า ปัจจุบันยังคงประกอบอาชีพและมีรายได้ โดยผู้สูงอายุอธิบายเพิ่มว่า ตนมีความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองเป็นอย่างมากเนื่องจากถึงแม้จะมีอายุที่มาก แต่ยังมีสุขภาพที่แข็งแรงยังสามารถช่วยเหลือตนเองในการทำกิจวัตรประจำวัน อีกทั้งยังมีรายได้จากอาชีพของตนเอง ไม่มีหนี้สิน หรือแม้กระทั่งไม่เคยขอเงินจากลูกดังกล่าวสัมภาษณ์จากผู้สูงอายุที่อยู่กับครอบครัวขยาย ที่ว่า

“ไม่ได้ใช้เงินกับลูกชายและลูกสะใภ้แต่อย่างใด เนื่องจากหาเงินใช้เองได้ไม่เคยขอ และลูกก็ไม่เคยให้เงินใช้เลย ไม่เคยถามว่ามีเงินพอใช้ไหม ไม่เคยเลย แต่แม่ก็ไม่ได้อะไรกับเขา เพราะเขาอยู่กินกับเขา ข้าว น้ำก็กินกับเขา เขาไม่ให้ใช้ก็ไม่ใช่ไร แค่นี้ก็พอแล้ว เขาเลี้ยงเราก็คพอแล้ว แม้มีการบริหารเงินของตนเองได้เป็นอย่างดี ไม่เคยขาดเงินใช้ มีแต่หลานมาขอ ในบ้านมีเครื่องอำนวยความสะดวกครบเพียงพอต่อความต้องการ” (นางยี่, อายุ 83 สัมภาษณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2560)

ทั้งนี้กล่าวได้ว่าความสุขของผู้สูงอายุ มาจากความสามารถในการจัดการด้านการเงินภายในครอบครัว ที่ผู้สูงอายุเป็นผู้วางแผนจัดการเองทั้งหมดหรือแม้กระทั่งผู้สูงอายุบางรายที่ยังคงเป็นเสาหลักของครอบครัว มีการประกอบอาชีพ และหารายได้เพื่อดูแลสมาชิกในครอบครัวตัวอย่างเช่น กรณีครัวเรือนข้ามรุ่น เนื่องจากลูกไปทำงานต่างถิ่น ทำให้ผู้สูงอายุอาศัยอยู่กับหลานในวัยพึ่งพิงส่งผลให้ผู้สูงอายุต้องเป็นคนจัดการในเรื่องของการเงินในครัวเรือนดังกล่าวของผู้สูงอายุ 2 รายที่อาศัยอยู่กับหลานที่ว่า

“การดูแลหลานชาย จะเป็นการจัดการในทุกๆ อย่างทั้งค่าใช้จ่าย การกินอยู่ของหลานชาย แต่จะไม่ค่อยได้ปรึกษาหรือพูดคุยกัน เพราะหลานชายยังเด็กและเป็นคนเงี้ยบๆ ไม่ค่อยพูดค่อยจา” (นายอู๊ด, อายุ 76 ปี สัมภาษณ์วันที่ 13 ตุลาคม 2560)

“รายได้ที่มาใช้ในครัวเรือนได้จากลูกชาย และลูกสาว ส่งเงินมาเดือนละ 500-1000 บาท ต้องจัดการสิ่งต่างๆ ด้วยตนเอง เพราะหลานสาวยังเด็กและลูกชายก็ไม่ได้อยู่ด้วย” (นายขุน, อายุ 71 ปี สัมภาษณ์วันที่ 15 ตุลาคม 2560.)

นอกจากการประกอบอาชีพและการมีรายได้แล้วผู้สูงอายุยังต้องใช้จ่ายเงินอย่างประหยัดและอดออมเพื่อให้เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ไม่ให้ขาดเงินไม่ต้องขอเงินจากลูกหลานเพิ่ม หรือไม่ต้องไปหยิบยืมเงินจากแหล่งต่างๆ แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุบางรายยังสามารถบริหารจัดการการเงินได้เป็นอย่างดี ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกภาคภูมิใจและเห็นคุณค่าในตนเองเป็นอย่างมากถือเป็นความสุขในมิติด้านสุขสง่ารวมทั้งสมาชิกครอบครัวก็เห็นคุณค่าและภาคภูมิใจในตัวผู้สูงอายุ เช่นกรณีของคุณยายเรียบสถานภาพโสดที่อาศัยอยู่คนเดียวโดยลำพัง แม้จะมีหลานเป็นคนดูแลคอยส่งเงินให้ใช้จ่าย 2,000-3,000 บาทต่อปี ก็สะท้อนความสามารถในการจัดการด้านการเงินของตนที่ดี ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “...เรื่องเงินเท่านั้นที่บริหารจัดการด้วยตนเอง บริหาร

เรื่องค่าอาหาร ค่าน้ำ ค่าไฟ รวมทั้งเงินที่ใช้ทำบุญให้เพียงพอ ไม่มีการขอเงินจากหลานเพิ่ม จะประหยัดเงินใช้เอง” (นางสาวเรียบ, อายุ 78 ปี สัมภาษณ์วันที่ 13 ตุลาคม 2560)

อย่างไรก็ตามผู้สูงอายุทุกรายมีรายได้ประจำจากเงินเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุทุกเดือน แต่ก็ต้องมีการใช้จ่ายอย่างประหยัด ชื่อเฉพาะของที่จำเป็นเท่านั้น ด้วยบริบทความเป็นชุมชนชนบทค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันไม่สูงมาก ทำให้มีเงินเหลือสำหรับการออม รูปแบบการออมของผู้สูงอายุแต่ละคนจึงมีความแตกต่างกัน มีทั้งการออมเงินสดจำนวนหนึ่งไว้ที่ครัวเรือน การเปิดบัญชีเงินฝากไว้กับธนาคาร การออมในรูปแบบของการสะสมทองรูปพรรณ และการออมในรูปแบบของเงินประกันชีวิต รวมทั้งกลุ่มฅาปนกิจชุมชน การที่ผู้สูงอายุมีการใช้จ่ายอย่างประหยัด ทำให้มีเงินเหลือเก็บออม ถือเป็นความสุขอีกอย่างหนึ่งของผู้สูงอายุเช่นกัน ผู้สูงอายุได้อธิบายเพิ่มว่า

“ไม่ค่อยได้ใช้เงิน ถ้าอยากกินขนมก็ไปซื้อ มีให้หลานบ้าง ครั้งละ 5-10 บาท เดือนละ 500 แม่ก็อยู่ได้ เพราะพวกของใช้ในบ้านมีแต่ลูกซื้อเงิน (เบี้ย) ผู้สูงอายุจะไม่กดมาใช้ จะออมไว้ทุกๆ เดือน ออมไว้ยามเจ็บป่วยในอนาคต และมีการเข้าร่วมกลุ่มฅาปนกิจหมู่บ้าน เมื่อมีคนเสียชีวิตต้องจ่าย ศพละ 20 บาท ใช้เงินตนเองจ่าย เมื่อเสียชีวิตมาลูกจะได้ไม่ลำบาก มีเงินจัดงานศพตัวเอง” (นางยี่, อายุ 83 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2560)

“ไม่มีอาชีพหลัก แต่มีรายได้ได้จากเบี้ยผู้สูงอายุ และเบี้ยผู้พิการ เดือนละ 1,800 บาท ว่างก็ไปเยี่ยมหมวกช่วยลูกได้รายได้เฉลี่ยวันละ 12 บาทเงินจากเบี้ยผู้สูงอายุ และเบี้ยผู้พิการมีการนำออกมาใช้บ้างในบางเดือนที่ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนไม่พอ แต่ก็ไม่ได้นำออกมาทุกเดือน ทำให้ยังคงมีเงินเหลือในบัญชีอยู่ซึ่งถือว่าเป็นเงินออม ที่ไว้ใช้สำหรับตนในอนาคต เอาไว้จัดงานศพให้ตัวเองนี้แหละ อยากให้คนที่มาร่วมงานได้กินอิ่มกันทุกคน เหลือเงินไว้ทำบุญให้ตัวเอง” (นางรี, อายุ 87 ปี สัมภาษณ์วันที่ 13 ตุลาคม 2560)

4. ด้านสังคมของผู้สูงอายุ

องค์ประกอบด้านสังคมของผู้สูงอายุดีหมายถึง การมีความปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สินมีความสัมพันธ์เกื้อกูลดังเครือญาติ มีกิจกรรมทางสังคมร่วมกับชุมชน ชุมชนเล็งเห็นคุณค่าของผู้สูงอายุและให้มีบทบาทสำคัญในชุมชน สำหรับผู้สูงอายุบ้านโกลส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิม มีเพียงบางรายที่ย้ายเข้ามาอยู่อาศัยเพราะแต่งงานกับ

คนในชุมชน แต่ก็อยู่อาศัยมานานจนคุ้นเคยกับคนในชุมชนเป็นอย่างดี ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มองว่า ในชุมชนมีความปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สิน สมาชิกทุกคนมีความสัมพันธ์อันดี ดังการแสดงออกผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ใถ่ถามสารทุกข์สุกดิบ ในขณะเดียวกันผู้สูงอายุก็มีส่วนร่วมการช่วยเหลือสังคมเป็นอย่างดีมีการเข้าร่วมกิจกรรมภายในชุมชน เช่น งานปีใหม่ และงานสงกรานต์ งานเทศกาลสำคัญก็มักเชิญให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมในฐานะที่เป็นผู้อาวุโสที่ได้รับการเคารพนับถือภายในชุมชน การที่ผู้สูงอายุมีบทบาทในกิจกรรม และได้รับการเอาใจใส่จากคนในชุมชนล้วนทำให้ผู้สูงอายุมีความสุข และอิ่มเอมใจในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ดังตัวอย่างที่ผู้สูงอายุได้อธิบายว่า โครงการที่จัดขึ้นเกี่ยวกับผู้สูงอายุภายในชุมชนมีไม่บ่อยนัก ทำให้ทุกครั้งที่เราพบว่ามีกิจกรรมก็จะตื่นเต้น และยินดีเข้าร่วมโครงการ ซึ่งมักเป็นโครงการเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุ ทั้งผู้ที่มีโรคประจำตัว และไม่มีโรคประจำตัว มีการแจกสิ่งของเครื่องใช้ การเยี่ยมบ้าน การพูดคุยให้คำแนะนำการใช้ชีวิต ซึ่งหลังจากที่เข้าร่วมแล้วก็นำมาปฏิบัติ ทำให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง และมีวิธีการดูแลตนเองอย่างถูกวิธี ดังคำสัมภาษณ์ของผู้สูงอายุที่กล่าวว่า

“...พ่อเคยได้ไปอบรมเบาหวาน เพราะตัวเองเป็นเบาหวาน ก็เลยไป บางครั้งกลุ่มอสม. (อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน) ก็มาเยี่ยมบ้าน เอาของมาแจก ทั้งสบู่ ยาสีฟัน ผงซักฟอก มาพูดคุย มาตรวจสุขภาพ ทำให้ไม่เหงา และมีความสุขที่มีคนมาหาที่บ้าน” (นายพรมมาลา, อายุ 68 ปี สัมภาษณ์วันที่ 15 ตุลาคม 2560)

นอกจากนี้ผู้สูงอายุบางรายยังได้ไปช่วยงานบุญของเพื่อนบ้าน เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานทำบุญเลี้ยงพระ งานขึ้นบ้านใหม่ รวมทั้งงานศพ ด้วยความเป็นชุมชนชนบทที่มีการพึ่งพาอาศัยกันสูง ทำให้เมื่อมีงานหรือกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชนสมาชิกในชุมชนก็เข้าร่วมด้วยความเต็มใจ ผู้สูงอายุอธิบายว่าการไปร่วมงานของเพื่อนบ้านนั้นทำให้ตนเองมีความสุขที่ได้ทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งยังเป็นการเปิดโอกาสได้ให้พบปะได้ร่วมรับประทานอาหารกัน ดังคำกล่าวที่ว่า “แม่จะมักไปช่วยงาน เขามาเรียกให้ไปช่วยจะไปตลอด ไม่มีปฏิเสธ ถ้าไม่ได้ไปทำธุระ ไปช่วยงานแบบนี้ ได้เจอเพื่อน สนุก แม่ชอบ” (นางสุก, อายุ 67 ปี สัมภาษณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2560) สำหรับผู้สูงอายุบางรายที่มีปัญหาสุขภาพ ทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ แต่ก็จะให้ลูก หรือหลาน

เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนแทน รวมทั้งส่งกำลังใจ การถามไถ่ความเป็นอยู่ และมอบเงินในการสนับสนุนกิจกรรมของชุมชน และกิจกรรมของเพื่อนบ้าน

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

พื้นที่ชนบทที่มีการเปลี่ยนแปลงบริบททั้งในเชิงกายภาพ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตภาคการเกษตร ส่งผลให้ประชาชนทุกวัยล้วนต้องปรับการดำรงชีพตามการพัฒนาของสังคม โดยมีเป้าหมายพื้นฐานของการดำรงชีพ คือ ความสุข ทั้งนี้ด้วยสถานการณ์ของสังคมไทยที่เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ กลุ่มผู้สูงอายุจึงเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญที่ต้องการสร้างความสุขทั้งนี้ผู้สูงอายุในชุมชนชนบทบ้านโกลไคได้นิยามความสุขว่าเป็นการมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีตามอัตภาพ เชื่อมโยงกับสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัว มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ไม่เป็นทุกข์ โดยจำแนกองค์ประกอบความสุขได้ 4 องค์ประกอบ ได้แก่

ด้านครอบครัวของผู้สูงอายุดี คือ การมีลูกหลานคอยดูแล มีการติดตามความเป็นอยู่ของกันและกัน โดยผู้สูงอายุคอยถามไถ่และให้กำลังใจลูกหลานตลอดเวลา สอดคล้องกับฐานคิดความสุข 8 ประการ ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (2551) ในมิติที่ 2 Happy Heart การมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นการส่งเสริมความมีน้ำใจไมตรีเอื้ออาทรต่อกันในที่ครอบครัว เพื่อให้บุคคลเกิดความรักใคร่ปรองดองกัน สามัคคีกัน และ มิติที่ 7 Happy Family คือ การมีครอบครัวที่ดีอบอุ่นและมั่นคง เป็นการส่งเสริมการสร้างความรักความผูกพันในครอบครัว และสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างครอบครัว

ในขณะที่**ด้านสุขภาพของผู้สูงอายุดี** คือ การที่ผู้สูงอายุมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ สามารถจัดการความเครียดได้ รวมทั้งสามารถช่วยเหลืองานบ้านของครอบครัวได้เข้าถึงการรักษาพยาบาลได้อย่างสะดวกรวดเร็ว สอดคล้องกับนิยามของกรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข (2555) ในความสุขมิติสุขภาพ (Health) ว่าหมายถึง ความสามารถของผู้สูงอายุในการดูแลสุขภาพร่างกายให้แข็งแรงคล่องแคล่ว มีกำลังสามารถตอบสนองต่อความต้องการทางกายภาพได้ตามสภาพที่เป็นอยู่สุขสนุก (Reaction) เป็นความสามารถของผู้สูงอายุในการเลือกวิถีชีวิต

ที่นรมย์ สนุกสนาน ด้วยการทำกิจกรรมที่ก่อให้เกิดอารมณ์เป็นสุข จิตใจสดชื่นแจ่มใส กระปรี้กระเปร่า มีคุณภาพชีวิตที่ดีสามารถลดความซึมเศร้า ความเครียดและความวิตกกังวลได้

สำหรับ**ด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุดี** คือ การที่ผู้สูงอายุสามารถประกอบอาชีพสร้างรายได้ และมีรายได้เพิ่มเติมจากเงินส่งกลับของลูกและจากเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ เป็นเงินออมสำหรับอนาคตสอดคล้องกับความสุขมิติสุข-สบาย (Health) หมายถึง ความสามารถของผู้สูงอายุที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการทางกายภาพได้ตามสภาพที่เป็นอยู่มีเศรษฐกิจหรือปัจจัยที่จำเป็น และมีจิตสุขสว่าง (Cognition) หมายถึง ความสามารถของผู้สูงอายุในการจัดการสิ่งต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข, 2555) ทั้งยังสอดคล้องกับฐานคิดความสุข 8 ประการ ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (2551) ในมิติที่ 6 Happy Money การใช้เงินเป็น มีเงิน รู้จักเก็บ รู้จักใช้ ไม่เป็นหนี้ เป็นการส่งเสริมให้ใช้จ่ายอย่างประหยัด มีเงินเก็บออมไว้ใช้ในยามจำเป็น

องค์ประกอบด้านสุดท้าย **ด้านสังคมของผู้สูงอายุดี** คือ ผู้สูงอายุรู้สึกถึงความปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สิน มีกิจกรรมทางสังคมร่วมกับชุมชนเพื่อผ่อนคลายความเครียด ได้เข้าวัดทำบุญ และได้เข้าร่วมกิจกรรมที่เล็งเห็นถึงความสำคัญของผู้สูงอายุ เช่นเดียวกับฐานคิดความสุข 8 ประการ ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (2551) ในมิติที่ 8 Happy Society การมีสังคมดี มีความรัก ความสามัคคีต่อชุมชนที่ตนอยู่อาศัยส่งเสริมให้มีความเชื่อเพื่อต่อชุมชนที่ทำงานและที่พักอาศัย ช่วยเหลือสังคมนอบข้าง หากสังคมนอบข้างดี ครอบครัวที่อยู่ในสังคมนั้น ก็จะมีความสุขไปด้วย และยังสอดคล้องสอดคล้องความสุขมิติสุขสง่า (Integrity) ของกรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข (2555) ที่หมายถึง ความรู้สึกพึงพอใจในชีวิต ความภาคภูมิใจในตนเอง ความเชื่อมั่นในตนเอง เห็นคุณค่าในตนเอง การยอมรับนับถือตนเอง ให้กำลังใจตนเองได้เห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีลักษณะเอื้อเฟื้อแบ่งปัน และมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือผู้อื่นในสังคม

จากองค์ประกอบความสุขของผู้สูงอายุทั้ง 4 องค์ประกอบ ได้แก่ ครอบครัวของผู้สูงอายุดี สุขภาพของผู้สูงอายุดี เศรษฐกิจของผู้สูงอายุดี และสังคมของผู้สูงอายุดี คณะผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอจากผลการวิจัยว่า พลวัตการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในกระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้รูปแบบการดำรงชีวิตและความต้องการของผู้สูงอายุในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความซับซ้อนมากขึ้น องค์ประกอบความสุขนอกเหนือจากสุขภาพทางร่างกายและจิตใจเป็นหลักแล้ว ยังขึ้นกับปัจจัยและบริบทแวดล้อมเฉพาะบุคคล ดังนั้นการวางแผนในเชิงนโยบายสำหรับผู้สูงอายุ จึงควรมีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องกับปรากฏการณ์ของประเทศไทยที่จะกลายเป็น “สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์” โดยมุ่งเน้นการสร้างตัวชี้วัดที่สอดคล้องกับความหลากหลายของสถานการณ์ด้านผู้สูงอายุที่เกิดขึ้นจริง และนโยบายการจัดสวัสดิการสังคมที่มุ่งเน้นการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุอย่างรอบด้าน เพื่อเปลี่ยนแปลงนิยามผู้สูงอายุจากการเป็นประชากรวัยพึ่งพิงสู่การเป็นผู้สูงอายุที่สามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี เปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นหุ้นส่วนทางสังคม (Social partnership) ในการจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุที่จะนำไปการอยู่ร่วมกันในสังคมบนพื้นฐานของความแตกต่างอย่างมีความสุขร่วมกัน ครอบคลุมทั้งการปรับโครงสร้างทางสังคมเศรษฐกิจเพื่อรองรับกับความต้องการของผู้สูงอายุ เน้นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสังคมผู้สูงอายุเพื่อสร้างองค์ความรู้รอบด้านเช่น การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลผู้สูงอายุ ศูนย์บริการสุขภาพระดับท้องถิ่นที่ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวก การปรับทัศนคติของสังคมที่มีต่อผู้สูงอายุในเชิงบวกมากขึ้น ตลอดจนวางแผนการพัฒนาเมืองและสภาพแวดล้อมให้สอดคล้องกับสังคมผู้สูงอายุเพื่อเตรียมความพร้อมของสังคมไทยให้เข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างมีคุณภาพ

เอกสารอ้างอิง

- กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (2558). **สถิติประชากรและบ้าน จำนวนประชากรแยกอายุ**. สืบค้นเมื่อ 5 พฤศจิกายน 2559 จาก http://stat.dopa.go.th/stat/statnew/upstat_age.php.
- กรมสุขภาพจิตกระทรวงสาธารณสุข. (2550). **ดัชนีชี้วัดความสุขคนไทย Thai Happiness Indicators**. สืบค้นเมื่อ 16 ตุลาคม 2559. จาก <http://www.dmh.go.th/test/qtest/>.
- กรมสุขภาพจิตกระทรวงสาธารณสุข. (2555). **คู่มือความสุข 5 มิติสำหรับผู้สูงอายุ**. กรุงเทพฯ: สำนักพัฒนาสุขภาพจิต กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข.
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2546). **พระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2546**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เทพเพ็ญวานิชย์.
- กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติและองค์การช่วยเหลือผู้สูงอายุระหว่างประเทศ. (2558). **รายงานสูงวัยในศตวรรษที่ 21: การเฉลิมฉลองและความท้าทาย**. กรุงเทพฯ: กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ (United Nations Population Fund: UNFPA) และองค์การช่วยเหลือผู้สูงอายุระหว่างประเทศ (HelpAge International).
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. (2558). **สารประชากรมหาวิทยาลัยมหิดล**. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมชาย ศักดาเวคีอิสร. (2544). **การพัฒนาเครื่องชี้วัดความสุขผู้มีสุข**. (ออนไลน์). สืบค้นเมื่อ 15 ตุลาคม 2560. จาก www.jvkk.go.th/research/qresearch.asp?code=201440007341.
- สุชน ยี่มรัตน์บวร. (2560). ปัจจัยที่มีผลต่อความเป็นไปได้ในการออกแบบอาคารพักอาศัยรวม :กรณีศึกษา Baron Residence ย่านบางกะปิ. **มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ (ฉบับภาษาไทย)**, 8(3), (กันยายน - ธันวาคม 2558). 1269-1283.

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2540). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-2544.** (ออนไลน์). สืบค้นเมื่อ 20 ตุลาคม 2560. จาก http://www.nesdb.go.th/ewt_dl_link.php?nid=3783
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2551). **ผู้สูงอายุไทย 2550 มุมมอง/เสียงสะท้อนจากข้อมูลสถิติ.** สำนักสถิติพยากรณ์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พี. เอ. ลิฟวิ่ง จำกัด.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2559). **รายงานสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ปี 2559.** สำนักงานสถิติแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พี. เอ. ลิฟวิ่ง จำกัด.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.** กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- Fry, C. (1980). **Aging in culture and society.** Brooklyn, NY: Bergin.
- Giddens, A. (1979). **Central problems in social theory.** Berkeley: University of California Press.
- Layard, R. (2005). **Happiness: Lessons from a new science.** New York: The Penguin Press.
- LeVine, R. (1978). Adulthood and aging in cross-cultural perspectives. **Items.** 33 : 1-5.
- Richard, W. (1997). Putting Giddens into Action: Social Systems and Managerial Agency. in Bryant C. and Jary D. (Eds.). **Anthony Giddens: Critical assessment, IV.** London: Routledge.pp. 365-386.
- Strange, H. and Teitelbaum, M. (1987). **Aging and cultural diversity: New directions and annotated bibliography.** Massachusetts.

สัมภาษณ์

นางคำ. ความสุขของผู้สูงอายุ [สัมภาษณ์]. ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโือ; 14 ตุลาคม 2560.

นางทองปาน. ความสุขของผู้สูงอายุ [สัมภาษณ์]. ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโือ; 14 ตุลาคม 2560.

นางบัววัล. ความสุขของผู้สูงอายุ [สัมภาษณ์]. ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโือ; 13 ตุลาคม 2560.

นางยี่. ความสุขของผู้สูงอายุ [สัมภาษณ์]. ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโือ; 14 ตุลาคม 2560.

นางวี. ความสุขของผู้สูงอายุ [สัมภาษณ์]. ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโือ; 13 ตุลาคม 2560.

นางสาวเรียบ. ความสุขของผู้สูงอายุ [สัมภาษณ์]. ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโือ; 13 ตุลาคม 2560.

นางสุภี. ความสุขของผู้สูงอายุ [สัมภาษณ์]. ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโือ; 14 ตุลาคม 2560.

นางโฮม. ความสุขของผู้สูงอายุ [สัมภาษณ์]. ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโือ; 15 ตุลาคม 2560.

นายขุน. ความสุขของผู้สูงอายุ [สัมภาษณ์]. ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโือ; 15 ตุลาคม 2560.

นายผัด. ความสุขของผู้สูงอายุ [สัมภาษณ์]. ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโือ; 15 ตุลาคม 2560.

นายพรมมาลา. ความสุขของผู้สูงอายุ [สัมภาษณ์]. ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโือ; 15 ตุลาคม 2560.

นายอู๊ด. ความสุขของผู้สูงอายุ [สัมภาษณ์]. ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโือ; 13 ตุลาคม 2560.